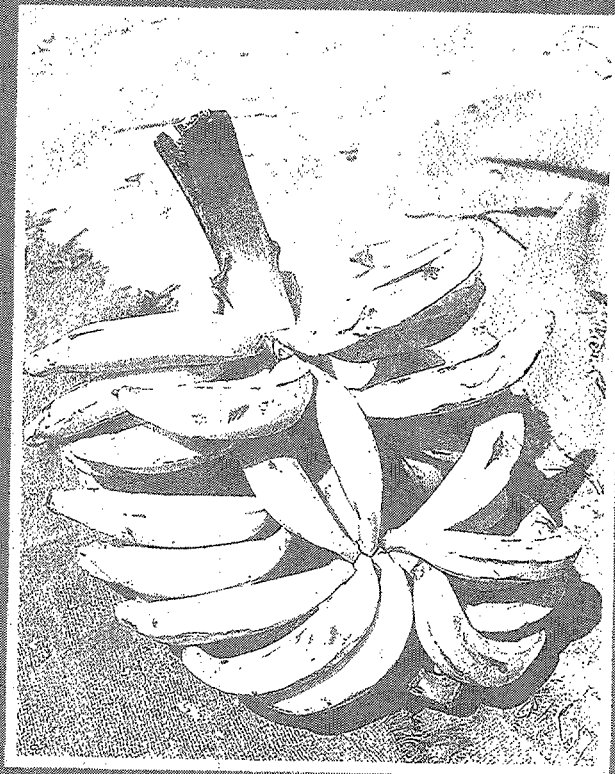

4 Mzungu, mzungu! Pitjur, pitjur!

Marcel Rutten

De Maasai en de parken Mzungu, mzungu! Pitjur, pitjur! (Blanke, blanke! Foto, foto!). Een groepje lachende en schreeuwende Maasai-kinderen holt naast de 4-wheer drive-auto, wuivend naar de vier blanke passagiers op weg naar Amboseli National Park aan de voet van Afrika's hoogste berg, de Kilimanjaro. De kinderen hopen dat de toeristen willen stoppen om, tegen betaling, een pitjur (van picture) van hen te maken. Vaak is er bij het zien van de Maasai sprake van een aha-erlebnis bij de Afrika-reiziger, want vele Afrikaanse reisbrochures en boeken worden opgesierd door een rijkelijk met kralen omhangen Maasai-meisje. Nu stoppen, is dé kans om zelf zo'n

beeldschoon plaatje te schieten in ruil voor wat munten, een pen of snoep. Met enig geluk pikken de kinderen zo hun graantje mee, terwijl ze hun dagelijks rondje met het kleinvee maken op zoek naar water en gras.

De Maasai-veehouders hoeden geiten, schapen, maar vooral koeien in dit deel van Oost-Afrika. Al vele eeuwen delen zij de droge savannes met een enorme hoeveelheid en variëteit aan wilde dieren: vooral zebra's, giraffes en gnoes. De toeristen komen echter voor de 'big five': olifant, buffel, luipaard, leeuw, neushoorn. Maar de aantallen van deze dieren, met name leeuw en neushoorn, zijn de laatste decennia snel afgeno-

men. Via radiocontact waarschuwen sommige collega-chauffeurs elkaar zodra de meest interessante dieren ergens gesignaleerd zijn. Hierdoor ontstaat er soms een ware race tussen de vele safaribusjes om als eerste zo dicht mogelijk bij een groepje leeuwen te komen, ten gerieve van de toerist, en diens fototoestel en videocamera.

De toeristen laten zich gewillig rondrijden, maar hebben geen weet van de achtergronden van het park, zijn dieren en vroegere gebruikers: de Maasai. In 1974 besloot

< Senegal

• Verkoopster van wilde appels, Kameroen

Toerisme, een nieuwe kans

de Keniaanse overheid, mede onder druk van internationale natuurorganisaties, het Amboseli-wildreservaat de status te geven van Nationaal Park. Belangrijkste consequentie van deze stap voor de Maasai was het verlies van een gebied van bijna 400 km², dat tot dan voor de Maasai en hun vee een cruciale veilige haven was gedurende het droge seizoen. Hier vond men altijd nog wel voldoende voedsel en water voor de kuddes. In ruil voor het verlies van het land zouden alternatieve waterbronnen en schooltjes buiten het park aangelegd worden. Maar van dit alles kwam niet veel terecht of viel al snel ten prooi aan verval.

Overigens betekent de creatie van het park niet dat het wild zich enkel binnen de grenzen ervan ophoudt. Met name in het regenseizoen zwerft het uit over de naburige Maasai-weidegebieden. Daarbij brengt het wild ziekten over, valt het vee ten prooi aan roofdieren en strijden koeien met de zebra's, gazellen en andere grazers over het beschikbare gras. Toch hebben de Maasai in het verleden voornamelijk in harmonie met grote aantallen wild geleefd zonder nadelige gevolgen voor het Amboseli-ecosysteem.

Sinds de instelling van Amboseli National Park heeft de nationale overheid veel profijt van de opbrengsten van het toerisme. In het topjaar 1986 brachten bijna 160.000 mensen een bezoek aan het park. Het toerisme werd zelfs een bedreiging voor Amboseli. Te veel bezoekers, 'off-road driving', grote aantallen

olifanten die permanent in het park verbleven, in combinatie met een natuurlijke degradatie als gevolg van hogere (te zoute) waterspiegels tastten met name de bomen en fragiele bodems aan.

Om het tij te keren, werd in het begin van de jaren '90 een nieuwe organisatie in het leven geroepen: de Kenya Wildlife Service (KWS). Deze beloofde 25 procent van de inkomsten aan de naburige 'group ranches' van Amboseli National Park te overhandigen. Ook kregen de Maasai de vrijheid op hun land privéwildparken te starten en daar toeristen te ontvangen in zogenaamde 'tented camps', kampeerterreinen met permanente tenten voorzien van alle luxe, inclusief bedden en zelfs douches. De gedachte achter de 'tented camps' was dat daarmee de lokale bevolking direct van het toerisme kon profiteren in ruil voor het accepteren van wild op hun terrein. Hierdoor ook, zo hoopte men, zou de druk op Amboseli afnemen, waardoor zowel flora als fauna zich kon herstellen.

Een van de eerste 'parks beyond parks' was Kimani Community Wildlife Sanctuary, gelegen ten noorden van Amboseli. Rondom een moeras, waar veel wild zich ophoudt, werd 40 acres voor het wild gereserveerd. In februari 1996 startte het pro-

• Carnaval in Guinee-Bissau

ject, met steun van de KWS en een aantal Britse touroperators. Al snel trachtten de buitenlandse investeerders alleenrechten te verkrijgen en de aanvankelijk sobere accommodatie te vervangen door een exclusief hotel. In de 'group ranch' van Selengei is eenzelfde initiatief volledig uit de hand gelopen toen een Britse touroperator een aantal Maasai-hutten in brand stak in een poging een gebied van 90 km² te vrijwaren van vee. Onduidelijkheden in het afgesloten contract, dat voornamelijk financiële voordelen voor de touroperator en in maar zeer bescheiden mate voor de Maasai regelde, is hier debet aan.

De ontwikkeling van deze 'wildlife sanctuaries' is door de KWS voorgesteld als een nieuwe vorm van 'partnership' met de Maasai. 'Community-based conservation' zal volgens de KWS het oude natuurbehoudbeleid veranderen doordat de aandacht wordt verlegd naar de mensen die de kosten moeten dragen. Maar de KWS is weinig behulpzaam op het cruciale moment: tijdens de onderhandelingen met buitenlandse partners starten de Maasai vanuit een ongelijke (kennis)positie. Bovendien is er niet echt sprake van 'community-based' beheer: het initiatief tot de sanctuary ligt bij de buitenlandse touroperator. Deze heeft ook de lokatie gekozen en de omvang van de sanctuary bepaald.

Wat te doen? In de gastlanden dienen gemeenschappen zoals die van Selengei door onafhankelijke organisaties ondersteund te worden. Waterdichte contracten dienen opgesteld te worden en onafhankelijke adviezen verstrekt aan die groepen die het toerisme wensen te ontwikkelen. Prioriteit dient gegeven te worden aan het opstellen van een managementplan waarbij de ontwikkeling van de toeristische faciliteiten liefst door de lokale bevolking gefinancierd wordt. Indien een gemeenschap deze investering niet kan opbrengen, zou een beroep kunnen worden gedaan op buitenlandse donoren of internationale natuurorganisaties.

Het Livingstone-gevoel In de westerse landen is het noodzakelijk dat ecotoeristen een juist beeld krijgen voorgeschoteld van het karakter van het ecotoerisme en de wijze waarop, de condities waaronder en de mate waarin de lokale bevolking betrokken is bij de ontwikkeling en het dagelijks management van de toeristische attractie. De laatste jaren worden kleinschalige projecten in toenemende mate gesteund door ontwikkelingsorganisaties, en komen de opbrengsten ervan daadwerkelijk bij de lokale bevolking terecht.

Afrika heeft alle ingrediënten om aan de vraag van de toerist naar zonnig warm weer, een onbedorven natuur, prachtige vergezichten en interessante volken te voldoen. Naast het safaritoerisme kent Afrika ook het cultureel, strand- (winter en zomer) en 'trekking/adventure'-toerisme. Zo is de Kilimanjaro elk jaar een uitdaging voor 15.000 toeristen die, geholpen door nog eens 35.000 gidsen en dragers, het dak van Afrika willen bereiken. De berg, ooit bejubeld door Ernest Hemingway als 'zo groot als de hele wereld', is nu een van de topattracties van Tanzania. Al bij aankomst word je door een stroman benaderd 'Want to climb mountain sir? Good price! You will have good time. Hakuna Matata' (geen probleem). Daarom heeft de Tanzaniaanse overheid op de Expo 2000 in Hannover de aanval geopend op slimme touroperators die de berg als onderdeel van een georganiseerde reis naar Kenia aanbieden. De westerse toerist dient te beseffen dat de berg in Tanzania ligt en dat de beklimming dus onderdeel van een Tanzaniaanse reis behoort te zijn.

De verontwaardiging en de promotieactie van de Tanzaniaanse overheid zijn begrijpelijk, want het toerisme is aan het eind van de 20e eeuw uitgegroeid tot de belangrijkste en snelst groeiende economische bedrijfstak ter wereld. Met een jaarlijkse groei van 4,5 procent per jaar is het nu koploper, nog voor de auto- en de olie-industrie.

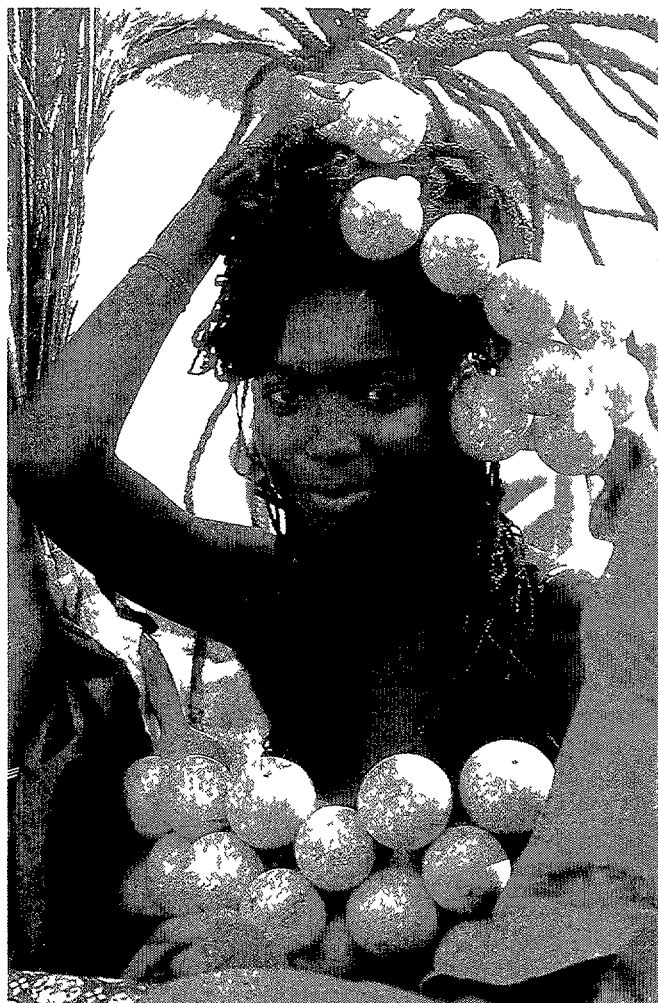
Het toerisme naar Afrika vindt zijn oorsprong vooral in reizen naar Egypte. Al in 1869, het jaar waarin het Suezkanaal geopend werd, organiseerde een van de pioniers in toeristische reizen, de familie Cook (van de travellercheques), een reis naar Egypte. In het begin van de 20e eeuw beperkte het Afrika-toerisme zich tot een kleine groep rijke Europeanen, die slechts geïnteresseerd waren in de jacht op groot wild in Oost- en zuidelijk Afrika. Vanaf 1920 ging de ontwikkeling van de commerciële luchtvaart en van toeristische faciliteiten hand in hand. Met name na de Tweede Wereldoorlog nam het toerisme naar Afrika snel toe. Steeds meer mensen konden zich een reis naar verre landen permitteren. In Afrika ging men op zoek naar het Livingstone-gevoel; men volgde de voetsporen van deze ontdekkingsreiziger, die een eeuw eerder door het weidse continent trok op zoek naar onbekende oorden.

In 1998 kwamen ongeveer 29 miljoen toeristen naar Afrika. Dit is echter slechts een bescheiden 4 procent van alle mondiale aankomsten, en vergelijkbaar met het aantal bezoekers aan het Verenigd Koninkrijk in datzelfde jaar. De groei van het aantal reizen naar Afrika is wel fors. Tussen 1970 en 1998 nam het aandeel van de internationale aankomsten in Afrika toe van 1,5 naar 4,0 procent. Met name Zuid-Afrika zit sinds de

afschaffing van de apartheid in de lift en heeft inmiddels de top-25 van meest bezochte landen bereikt. Tunesië, Marokko en Egypte zijn ook nog in de top-40 te vinden. Andere belangrijke toeristische trekpleisters zijn Zimbabwe, Kenia, Botswana, Algerije en Nigeria.

Niet alleen westerlingen gaan op vakantie in Afrika. Ongeveer 40 van elke 100 toeristen komen uit het continent zelf. In zuidelijk Afrika is zelfs driekwart van alle toeristen Afrikaan. In West-Afrika is er een evenwicht tussen Afrikaanse en niet-Afrikaanse toeristen. Met name Nigerianen en Ghanezen bezoeken hun buurlanden.

Voetangels en klemmen Door te investeren in de toeristische sector hopen Afrikaanse landen de werkgelegenheid te vergroten en harde valuta te verdienen. Enkele landen zijn hier zeer wel in geslaagd. Maar naast de positieve effecten zijn er ook negatieve te noemen. Zo zijn bijvoorbeeld in Oeganda's Mgahinga National Park meer dan 1300 kleine boeren van hun land verdreven bij de instelling van een gorillareservaat in 1992. En in Mozambique heeft de extreem-rechtse Texaan James Ulysses Blanchard III, tot schrik van de plaatselijke bevolking, een vergunning gekregen om op een gebied van bijna 2500 km² een toeristisch pret-

park te ontwikkelen gericht op de golfende, gokkende en zonnende safaritoerist. Hij verwierf het land in ruil voor het stopzetten van zijn financiële steun aan de toenmalige rebellenbeweging Renamo. Blanchard overleed in 1999, maar zijn firma BME zet de plannen voort.

In de toeristische sector zijn het voornamelijk de buitenlandse ondernemers, al dan

• Carnaval in Guinee-Bissau

niet in combinatie met de lokale elite, die het meeste geld opstrijken, terwijl de lokale bevolking nauwelijks profiteert of zelfs schade ondervindt door het verlies van toegang tot hulpbronnen. (Massa)toerisme leidt vaak tot schade aan het milieu. Ook de kleinste hotels produceren dagelijks afval, terwijl zij een beslag leggen op land, water,

hout en energie. Zo is de drukbezochte Marangu-route van de Kilimanjaro, ook wel de Coca-Cola-route genoemd, in toenemende mate bezaaid met afval.

In de toeristische streken wordt veel geïnvesteerd in wegen en hotels, maar de toeristische sector is een risicovolle. De voorkeuren van toeristen zijn verantwoordelijk. De uitbraak van een epidemie of van conflicten in een land zal de sector, ook in de buurlanden, negatief beïnvloeden. Dergelijke onverwachte gebeurtenissen kunnen het lokale toerisme schade berokkenen en leiden tot het faillissement van kleine ondernemers.

Toch zou de ontwikkeling van de toeristische sector in Afrika, mits op duurzame en verantwoorde wijze opgezet, de kleine Maasai-jongen van vroeger meer dan een pen of snoepje kunnen opleveren. De bevolking dient dan niet als fotomodel of museumstuk beschouwd te worden, maar als gelijkwaardige partner die de Afrika-reiziger deelgenoot kan maken van al het moois dat het continent te bieden heeft. En wie

eenmaal gegrepen is door Afrika, wil altijd terug: de fraaie landschappen, het warme, zwoele weer, die vurig vlamme ondergaande zon, de heldere sterrenhemel, de geur van houtskool, stof en zweet, maar bovenal de mensen, hun passie en vermogen om vooral in het 'nu' te leven, dit alles werkt verslavend. Afrika is zo mooi, misschien wel het mooiste continent.

Dr. M. M. E. M. Ruiten houdt zich met name bezig met land- en waterproblemen in de droge gebieden van oostelijk Afrika. Hij concentreert zich hierbij op de gevolgen van de individualisering van grondbezit, de ontwikkeling van duurzame en goedkope waterbronnen (eco)toerisme en co-management van wildparken. Hij is werkzaam bij het Afrika Studietoelichting in Leiden.

